

Slovenská literatúra v literárnohistorických prácach napísaných po maďarsky (1867 – 1918)

Ivan Halász

HALÁSZ, I.: Slovak Literature in Hungarian-Language Literary-
Historical Works (1867 – 1918)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA , vol. 68, 2021, no. 4, pp. 408-431

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.3>

ORCID ID: 0000-0002-5340-6595

**Key words: assimilation, ethnicity,
literature, periodization, origin,
Slovaks, Hungary**

The article concentrates on the image and reception of Slovak literature in specialised Hungarian-language texts from the period of Austro-Hungarian Compromise. In the history of Slovak-Hungarian relations, this period was one of the most complicated: the middle classes were being speedily assimilated and the Slovak culture was under intense pressure of the state and Hungarian culture. The first comprehensive publication on Slovak literature in this period was written by Imre Gáspár as early as 1879, but it remained without much feedback. Subsequent articles and encyclopaedic entries were penned by Slovak authors who either worked in Budapest as civil servants (Samo Czambel, Adolf Pechány) or were based directly in Martin, Slovakia (Jozef Škultéty). Škultéty was invited to write on Slovak literature by the Budapest-based professor Oszkár Asbóth who also authored a journal article on Svetozár Hurban Vajanský. Despite differences in authors' social and cultural backgrounds, the narrative texts share several similarities: in the introduction, they provide a general overview of the history of the Slovak language and literature and then deal with outer-literary aspects in the works of a few authors and look for similarities. The works of Ján Hollý and Andrej Sládkovič were held in especially high esteem.

**Kľúčové slová: asimilácia, etnicita,
literatúra, periodizácia, pôvod,
Slováci, Uhorsko**

Najťažším obdobím pre slovenské národné hnutie a kultúru v období Uhorska bolo posledné polstoročie jeho existencie. Po rakúsko-uhorskom vyrovaní v roku 1867 sa zintenzívnili maďarizačné tlaky, ktorých cieľom bolo pretvorenie multietnického Uhorska na maďarský národný štát. Slovenská kultúra a vzdelávacia infraštruktúra sa dostala pod silný tlak, postupne boli zatvorené slovenské gymnáziá, bola zrušená Matica slovenská a stagnovať začalo aj slovenské základné školstvo. Naopak, dominantná maďarská kultúra a literatúra sa v tomto období intenzívne rozmáhali a rozvíjali. Snažili sa oslovovať široké masy nemadžarského obyvateľstva, s cieľom postupne asimilovať ich vyššie a stredné vrstvy. Hlavným ideológom tejto politiky bol zvolenský podžupan Béla Grünwald, ktorý považoval Slovákov dokonca za jednu z najľahšie asimilovateľných národnostných skupín (Grünwald 2011: 29-33). Tieto nepriaznivé podmienky výrazne obmedzili aj možnosti dobového slovenského literárneho života.

Existenciu Slovákov a ich literatúry nemohla však úplne ignorovať ani maďarská väčšina a jej vedecké inštitúcie, veď išlo – spolu so sedmohradskými Rumunmi – o jednu z najpočetnejších národností starého Uhorska. Čo však vlastne vedela vtedajšia vzdelaná maďarská verejnosť o slovenskej literatúre? Ako nahliadala na slovenskú literatúru súveká maďarská literárna veda? Z akých zdrojov čerpala svoje informácie a kto bol ich autorom? Aké koncepcie a stereotypy existovali v rámci odbornej spisby a nakoľko možno v tejto súvislosti hovoriť o maďarsko-slovenskom odbornom dialógu? Jednou z línií, ako zodpovedať tieto výskumné otázky, je analýza dobových maďarských literárnohistorických diel a prehľadových príručiek napísaných po maďarsky a adresovaných maďarskej verejnosti, hoci ich autori nemuseli byť maďarskej národnosti. Multietnické dualistické Uhorsko s jeho pomerne otvoreným chápaním dominantného národa a zároveň so snahou o vytvorenie maďarského národného štátu predstavovalo totiž kavalkádu rozličných identít a stupňov asimilácie.¹ Mnohých autorov je pomerne ťažké jednoznačne zaradiť do konkrétnych národných a národnostných spoločenstiev, pretože sa mohli paralelne pohybovať vo viacerých z nich. Samotný etnický pôvod a rodný jazyk jednotlivých autorov nie je preto úplne rozhodujúci. Dôležitejším faktorom je ich sebadefinícia a predovšetkým (aspoň z pohľadu predloženej štúdie) cieľová skupina, pre ktorú písali svoje diela, a kontext, v akom vychádzali, respektíve boli distribuované.

Materiálové východisko štúdie predstavujú komplexnejšie diela o slovenskej literatúre, v ktorých mali autori väčší priestor vyjadriť svoje názory a vytvoriť vlastný naratív o danej problematike. Mimo pozornosti ostali rozličné lexikóny, repozitóriá a menšie články, ktoré mali hlavne informatívny charakter, prípadne boli zamerané len na tvorbu jedného slovenského spisovateľa.² Výnimku predstavuje najkomplexnejší, najimpozantnejší a tiež najrozšírejší vtedajší literárny lexikón s najväčším vplyvom na súvekú vzdelanú verejnosť, ktorého autorom a zostavovateľom bol József Szinnyei. Podobnú výnimku predstavuje aj spis Oszkára Asbótha o Vajanskom, jednak pre jeho relatívne veľký význam, a tiež pre úlohu,

1 K tejto problematike podrobnejšie Halász 2011.

2 Príkladom je menšia maďarská štúdia dolnozemskeho farára a vedca Lajosa (Ludovíta) Haana, ktorá sa zaoberala osobným životom Jána Kollára (Haan 1874; citované podľa Chmel 1972: 106). O L. Haanovi bližšie Šenkár 2018: 84-89.

410 ktorú zohral jeho autor v propagácii slovenskej literárnej histórie.³ Štúdia sa usiluje čo najpresnejšie zachytiť chápanie a hranice slovenskej literatúry u vybraných autorov, pričom zvolená optika je výberová (cieľom nie je vymenovať všetkých slovenských básnikov a prozaikov, ktorí boli v analyzovaných prácach spomenutí). Hlavný dôraz spočíva na zdokumentovaní kľúčových akcentov a priorít pri opise vývinu slovenskej literatúry a celkového charakteru vybraných publikácií.

Maďarská verejnosť, jej odborná spisba i beletria používali v tomto období na označenie Slovákov jednoznačne výraz *tót*. O pôvode a aplikácii tohto slova v maďarskom jazyku prekladateľ Karol Wlachovský napísal:

„Lexéma *tót* sa v maďarčine zjavuje ako vlastné meno vo význame ‚Slovák‘ v 12. storočí, podľa maďarskej dokumentácie písomne okolo roku 1405. Je maďarským ekvivalentom slova Sclavus. Pri etymologickom výklade etnonymického slova *Tót* sa súčasná slovenská aj maďarská historická jazykoveda (takmer bezprecedentne) stretáva. Pôvodne tvar prevzatého etnonyma *Tót* bol *Tout*. Nie je to maďarské slovo, nie je ani presne známe, odkiaľ ho starí Maďari prevzali [...] Je to teda slovo indoeurópskeho pôvodu. Starí Maďari ním pomenovali slovanských predkov Slovákov, Slovincov, Chorvátov a Srbov, ktorí nehovorili staromaďarskými nárečiami. Pôvodný význam tohto slova treba chápať v zemepisnom aj historickom kontexte. Neskôr v Uhorskom kráľovstve už usadení Maďari týmto slovom spoločne označovali (čiže nerozlišovali) Slovanov, a to Slovincov, Slavónov (čiže Chorvátov) a Slovákov (teda okrem Srbov). Od prvej tretiny 19. storočia (v reformnom období zhruba v rokoch 1825 až 1832) sa používanie tohto etnonyma postupne zúžilo na označovanie Slovákov [...] Rovnako nie je náležité tvrdiť, že ide jednoznačne o pejoratívne, urážlivé, znevažujúce, prezývkové etnonymické slovo. Inak by Ľudovít Štúr v Uhorskom sneme (v maďarskom rokovacom jazyku) asi nebol hovoril o svojom *tótskom* (rozumej: slovenskom) ľude, ktorý zastupoval ako poslanec Zvolena. Meno *Tót* priberá pejoratívny význam zväčša v spojení s prívlastkami a v slovných frázach, prísloviach a porekadlách“ (Wlachovský 2008: 56-57).

Maďarský historik a slovakista Barna Ábrahám rovnako konštatoval, že maďarská verejnosť skoro až do roku 1945 nepoznala iné označenie pre slovenské etnikum. O pejoratívnosti tohto slova tvrdil nasledovne: „Na jednej strane až do roku 1918 sa pojem zväčša nepoužíval v pejoratívnom zmysle, ale už od 16. storočia možno doložiť hanlivý charakter pomenovania, ktoré v 19. storočí je stále častejšie“ (Ábrahám 2008: 71). Tento stav panoval v maďarskej odbornej spisbe v celom skúmanom období. Výraz *tót irodalom* (teda slovenská literatúra) používali vo svojich maďarských spisoch skoro všetci autori. Na druhej strane nemožno povedať, že by pojem Slovák (*szlovák*) bol v prostredí maďarských autorov úplne neznámy. Prvý autor maďarskojazyčných dejín slovenskej literatúry Imre Gáspár sa napríklad v poznámke pod čiarou na strane 90 svojho diela usiloval vysvetliť súvislosti medzi pojmami *Slowen*, *Sloven* a *Slowák*. Podľa jeho názoru *Slowen*

3 Nakolko sa písanie jednotlivých autorských mien v minulosti a dnes môže výrazne líšiť, bolo ho potrebné zjednotiť. Štúdia preto vychádza z aktuálneho spôsobu písania mien a odchýlky medzi pôvodným textom a súčasným úzom zdôrazňuje len tam, kde to má špeciálny význam alebo funkciu.

pochádza zo *slowa*, odtiaľto vznikli slová *Sloven* a *Slowák*. Výraz *szlawon* pochádza od slova *sláwa*. Toto označenie žiadajú podľa neho noví spisovatelia pre slovanské kmene (Gáspár 1879: 90).

Imre Gáspár a Slovenský ľud našej vlasti

Básnik, novinár, prekladateľ a literárny vedec I. Gáspár (1854 – 1919) sa narodil v zemianskej rodine hontianskeho slúžneho, vyrastal však v domácnosti zvolenského podžupana a poslanca uhorského snemu Pála Kalauza. Už v detstve si oblúbil Zvolen a jeho okolie, kam sa často vracal aj v dospelom veku. Počas štúdií v Banskej Štiavnici býval v dome, kde predtým žil Andrej Sládkovič, ktorého osobne poznal a uznával ho. Napriek vekovému rozdielu tridsiatich štyroch rokov sa medzi nimi rozvinulo priateľstvo (Käfer 1984: 110).⁴ Pod jeho vedením sa začal oboznamovať so slovenskou literatúrou – v roku 1879, vo veku dvadsaťpäť rokov, napísal prvé maďarské spracovanie dejín slovenskej literatúry. Neskôr I. Gáspár založil a redigoval viacero dôležitých maďarských novín, ale vtedy sa už nevenoval slovenskej literatúre. Podľa maďarského slovakistu Istvána Käfera, ktorý inak vyzdvihoval jeho úlohu v maďarsko-slovenských vzťahoch, však Gáspár nebol významnou osobnosťou v maďarskej literárnej vede a pre literárnu históriu sa stal dôležitým hlavne pre jeho slovenské súvislosti (Käfer 1984: 110). Určitú povrchnosť mladého nadšeného autora a popularizátora slovenskej literatúry medzi Maďarmi si všimol aj literárny historik a hungarista Rudolf Chmel: „Gáspárove práce, články a jeho kniha, súdené maximalistickými kritériami, sú iste povrchné, autor sa neusiloval o systematický výklad javov, chýba im akákoľvek hierarchizácia, prípadne klasifikácia. Istým vysvetlením tejto nedôslednosti by mohla byť jeho nedostatočná príprava na štúdium slovenskej literatúry a to, že články koncipoval ako svoje prvotiny pomerne mladý – 20-22-ročný“ (Chmel 1972: 111). Svoju knihu totiž Gáspár skutočne viac-menej poskladal zo svojich skorších článkov, ktoré poriadne nezredigoval a neopravil. Vydaním knihy v roku 1879 sa jeho záujem o túto tému skončil. Jeho pomerne rozsiahle aktivity totiž nenašli oporu a zostali ojedinelými (Chmel 1972: 110). To určite muselo mladého autora demotivovať. Na druhej strane R. Chmel uznal, že I. Gáspár svojím dielom vlastne predbehol aj prvé⁵ zhrňujúce slovenské literárnohistorické dielo od Jaroslava Vlčka, ktorý svoju prácu publikoval až v roku 1881 (Chmel 1972: 111).

Kniha *Hazánk tót népe* (Slovenský ľud našej vlasti) je rozdelená na dve časti, ktoré obsahujú menšie podkapitoly: *Tót nép* (Slovenský ľud) a *Tót költészet* (Slovenská poézia). Prvá časť, ktorá tvorí približne tretinu celého diela, je pomerne heterogénna. Okrem opisu Slovákov sa autor venuje ich migrácii do Pešti, ľudovej slovesnosti, hudobnej kultúre, baladám zvolenského kraja, slovenskej chudobe a niektorým etnografickým obyčajom a zvláštnostiam (napríklad pohrebom). Pre pochopenie významu a miesta tejto časti sa treba znovu obrátiť na I. Käfera:

„Podľa pohľadu doby a zároveň Imre Gáspára na Slovákov však neexistovala samostatná slovenská kultúra, len ľudová lyrika a epika – ideovo ani

4 O Gáspárovej biografii písal maďarský slovakista László Sziklay v štúdiu z roku 1955 (Sziklay 1955) aj starší lexikón zostavený J. Szinnyeim (Szinnyei 1894).

5 Prirodzene, okrem spisu *Slovensko a jeho život literárny* od J. M. Hurbana.

412 najmenej neprotirečivá maďarskej histórii – si zasluhovala pozornosť zo strany maďarskej verejnosti [...] Ani on neuznával samostatný slovenský literárny vývoj, svoju pozornosť obracal hlavne na ľudovú poéziu a na tie diela slovenskej literatúry, ktoré spracúvali ľudové, domáce tradície a z platformy jednotného maďarského politického národa sa zaoberal predovšetkým ‚uhorskými‘ (‚hungarus‘) javmi slovenskej literatúry. V tej dobe bolo i toto mimoriadne odvážnym a úctyhodným podujatím“ (Käfer 1984: 110).

Literárna časť publikácie, ktorá obsahuje pomerne veľa prekladov slovenských diel, je rozčlenená podľa autorov. Vybranými spisovateľmi, ktorým sú venované jednotlivé kapitoly, sú Ján Hollý, J. Kollár, L. Štúr, Jozef Miloslav Hurban, A. Sládkovič, Karol Kuzmány, Samo Chalupka, Jakub Grajchman, Ján Botto, Daniel Bachát (uvádzaný pod menom Emil Dumný), Ján⁶ Čajak, Pavol Országh Hviezdoslav (bez autorského mena Hviezdoslav). Ostatné kapitoly sú venované ľudovým piesňam a záverečná polemike autora s historikom Františkom Víťazoslavom Sasinkom o národnostnej príslušnosti uhorského básnika zo 17. storočia Petra Benického (Gáspár 1879: 171-173).

Pre pochopenie celého diela je podstatná úvodná kapitola s názvom *Tótok és panslávok* (Slováci/Tóti a panslávi). Gáspár v nej rozdelil slovenský verejný život a čiastočne aj spisovateľov na dve protichodné skupiny. Prvú tvorili „panslávi“, to jest národnostní aktivisti, respektíve radikáli požadujúci práva pre svoj národ. Ich hlavným predstaviteľom bol J. Kollár. Druhú skupinu tvorili dobrí „slovenskí rodáci“, čiže lojálni a umiernení občania Uhorska. Toto rozdelenie Slovákov nebolo Gáspárovým „vynálezom“. Podľa maďarského historika Lászlóa Kissa takéto delenie poznal už Lajos Kossuth (Kiss 2005: 95). Podľa Marty Fülöpovej sa objavilo aj v beletristických dielach Móra Jókaiho, napríklad v románoch *Börtön virága* (Kvet väzenia) alebo *Szomorú napok* (Smutné dni) (Fülöpová 2014: 155-158). Gáspár mal teda z čoho vychádzať.⁷ Problematických panslávov videl nasledovne:

„Pansláv je nebezpečný nadšenec, ktorého – podobne ako Kollára – rodičia, poctiví oravskí učitelia, farári alebo sedmoslivkárski zemanovia poslali do školy, potom vstúpil do samovzdelávacieho spolku prešporského lýcea, tu sa oboznámil s Kollárom, Šafárikom, Štúrom a recituje Hurbanove bláznivé, ale emotívne silné poémy. Potom po maturite s poriadnym štipendiom odíde do Nemecka, navštevuje univerzity v Halle, Jene alebo v Lipsku, porovnáva nemecké dediny so slovenskými názvami, hľadá a nenachádza stopy po slovanských predkoch... Nakoniec príde sklamaný domov, stane sa vychovávateľom v niektorej hontianskej alebo novohradskej maďarskej rodine, ktorá sa mu vysmieva pre jeho melancholickú náladu, dlhé vlasy, zlú maďarskú výslovnosť a chudobný šatník. Hlava rodiny občas veľa bojujúceho a poníženého nadšenca vyhreší pre jeho panslavistické myšlienky... Potom ho zvolia za farára, profesora alebo učiteľa. Zriedkavejšie sa stane advokátom alebo lekárom. Väčšinou ide o veľmi vzdelaných ľudí, ktorí sa lepšie a vytrvalejšie hlásia k literatúre a iným podobne nepraktickým ideám. Ak niečo

6 I. Gáspár neuvádza krstné meno ani vekové určenie, preto nie je jasné, o ktorého z literárne činných Čajakovcov vlastne ide. Podľa generácie je však vysoká pravdepodobnosť, že skôr o Čajaka-štúrova.

7 Túto problematiku podrobne spracoval Demmel 2008: 87-97.

napišu, v prvom rade je to o obmedzenosti ich národných hraníc a o pocite ‚poníženia‘. V sebaobrane v nich prehovorí pomsta a hlas nenávisť. Ako by aj mohli uznať toho, kto ich ponížil? Hrdosť ich priťahuje k väčším slovanským národom. Ich básnikom je Kollár“ (Gáspár 1879: 9-10).

Podľa Gáspára žilo síce v Uhorsku, ktoré bolo stále ešte mnohojazyčnou (v jeho vyjadrení polyglotnou) krajinou, niekoľko stoviek takýchto panslávov, ale maďarská politika a verejná mienka na čele s B. Grünwaldom ich počet a vplyv veľmi preceňovali. Naopak, podstatne viac Slovákov patrilo k pracovitým, bohabojným a dobrodružným Tótom, ktorí ako „čipkári“ občas zabúdli aj na sever Ruska, nehovoriac už o drotároch v uhorskom hlavnom meste. Rozohli sa hlavne pod vplyvom pálenky. Mali pekné ženy, pomerne urastené postavy, pekné balady a smutné pesničky. Ich skutočným predstaviteľom bol A. Sládkovič. Výpady úradov a majoritnej publicistiky proti panslávom mnohých Slovákov motivovali k tomu, aby sa definovali ako Slováci-Tóti, a nie panslávi (Gáspár 1879: 10-11). Väčšinová verejná mienka totiž veľmi ľahko označila za pansláva hocikoho, čo mohlo mať pre dotyčného veľmi negatívne existenčné následky. To podľa Maďara Gáspára nebolo správne. Naopak, väčšinový národ by mal podľa neho dokázať, že nie je zaujatý voči dobrému a vernému ľudu, len proti „svetovým podvodníkom“ a nadšencom „panslávského typu“. Podľa Gáspára bolo taktiež potrebné zabrániť tomu, čo práve vtedy presadzoval J. M. Hurban, teda návratu Slovákov k češtine. Namiesto toho chcel podporovať lojálne a štátotvorné prejavy Slovákov, a to aj s pomocou obnovennej a „opravenej“ Matice slovenskej, ktorú úrady len pred krátkym časom zrušili. Po tomto kroku vlastne zostalo jediné fórum pre slovenskú literatúru, a to časopis *Orol*, kde Slováci ešte uverejňovali svoje literárne práce. Vládou subvencovaný a maďarónmi riadený časopis *Svornost* bol totiž podľa Gáspára zle redigovaný, neestetický a navyše aj s množstvom gramatických chýb. Obnovená Matica slovenská mala však byť pod prísnu kontrolou štátu a vo vedení mala mať spoľahlivých vodcov. Tento krok bol podľa Gáspára aj v záujme zvýšenia vzdelanosti Slovákov (Gáspár 1879: 13-14, 74).

Ešte predtým, ako Gáspár prezentoval slovenskú literatúru, vymedzil územie, ktoré obývajú Slováci. Za úplne slovenské považoval Liptov, Oravu, Trenčín, Turiec a Zvolen. Väčšinu mali Slováci aj v Nitre, na Spiši, v Šariši a v Tekove, menšinu predstavovali v Gemeri, Honte, Novohrade, Abovskej a Bratislavskej župe. Slováci teda obývali predovšetkým povodie Váhu, Nitry a Hrona. Na západe ich etnické územie vymedzovala rieka Morava, na severe Dunajec a na východe Bodrog, ktorý ich oddeľoval od rusínskej populácie. Gáspár poznal aj nárečové pomery slovenského obyvateľstva (Gáspár 1879: 75-76).⁸ O slovenskej histórii uvažoval primerane vtedajším maďarským stereotypom a klišé. Slováci nemali osobitnú, len sebe vlastnú históriu, lebo jej moravské počiatky vymedzené panovaním Rastislava, Svätopluka, Koceľa a bulharského Simeona boli už dávno minulosťou, ktorá nezanechala hlbšie stopy. Od príchodu Maďarov boli teda skôr „pasívnym divákom krokov silnejšieho, múdrejšieho a vzdelanejšieho príslušníka rodiny“ (Gáspár 1879: 77). Dokonca v posledných rokoch už nehrali dôležitejšiu

8 O tomto pozri aj Tóth 2019: 12-33.

414 úlohu ani „v blúznivej komédii“ panslavizmu. Jazykovo sa od príbuzných Čechov oddelili len prednedávnom. Juraj Tranovský, Daniel Krman a Samuel Hruškovič boli podľa neho predovšetkým súčasťou českej literatúry, kam patril aj J. Kollár. Inak slovenský národ dal podobným spôsobom talentovaných autorov aj maďarskej a nemeckej literatúre, ich mená však Gáspár nespomenul. Slovenská literatúra, ktorej prvé náznaky identifikuje Gáspár v 18. storočí, bola podľa neho najmladšia spomedzi slovanských literatúr a z hľadiska historického vývinu ju predbehli dokonca aj Slovinci, ktorí mali vlastné literárne pamiatky už z 10. a potom z reformovaného 16. storočia (Gáspár 1879: 77-78).

Prvým priekopníkom samostatnej slovenskej literatúry bol podľa Gáspára Anton Bernolák svojou jazykovednou prácou a následne na jej základe básnik Ján Hollý, ktorý síce intenzívne napodobňoval antické vzory, ale svojich čitateľov nechal v zásade chladnými. Na druhej strane motivoval po česky píšuceho J. Kollára, aby sa viac obrátil smerom k svojmu národu. Kollárov hlavný prínos pre slovenskú literatúru videl I. Gáspár v zbierke *Národné spievanky*, ktorá dokázala oduševniť celú nasledujúcu generáciu a časť z nej bola vďaka prekladom Ľudovíta Podhradského prístupná aj maďarskej čitateľskej verejnosti. V tomto kontexte Gáspár spomenul aj P. J. Šafárika, ktorý bol spolu s Kollárom prvým skutočným hlásateľom panslavizmu v Uhorsku. Panslavizmus takto vytvorilo pre svet práve Uhorsko, no Maďari nemôžu byť na to hrdí (Gáspár 1879: 78-79).

Gáspárova monografia nielen prezentovala a interpretovala slovenskú literatúru maďarským čitateľom, ale obsahovala aj originálne ukážky z nej. Väčšinou išlo o autorove vlastné preklady. Gáspár citoval celé Hollého verše a úryvky z Kollárovej *Slávy dcéry*, ku ktorej mal však veľmi ambivalentný vzťah. Uznával síce jej veľkosť a vplyv na celú vtedajšiu autorskú generáciu, no videl tiež jej kompozičné chyby, prelínanie sa vzletných vlasteneckých častí s pasážami o láske, politickými hrubosťami a osobnými výpadmi voči vcelku neznámym osobným nepriateľom básnika (Gáspár 1879: 81-82).

Skutočný intenzívny samostatný slovenský literárny život sa podľa Gáspára vlastne začal až vystúpením L. Štúra a nástupom jeho generácie. Štúra predstavil ako vzdelaného, nadaného a múdreho novinára, vedca, básnika a protimaďarského panslávského agitátora, ktorého hlavnou zásluhou bolo presadenie spisovnej slovenčiny na stredoslovenskom nárečovom základe. V jeho činnosti ho podporovali aj „smutne slávní“ J. M. Hurban a Michal Miloslav Hodža. Gáspár zaregistroval aj Štúrovo po nemecky napísané a potom po rusky vydané dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* (Gáspár 1879: 102-103). Hurbana prirovnal k rumunským protimaďarským povstalcami zo Sedmohradska, ktorí v minulosti spôsobili smrť mnohých Maďarov. Z jeho literárneho diela si všimol predovšetkým historické prózy. Následne uviedol celú plejádu ďalších autorov, z ktorých si najviac vážil A. Sládkoviča. Dokonca priznal, že je voči nemu pozitívne zaujatý: „možno ho preceňujem, ale má príťažlivú povahu, bol milý, veľmi vzdelaný a stál na európskej úrovni“. Osobitne vyzdvihoval kvality Sládkovičovej skladby *Detvan*, v ktorej básnik zhrnul charakterové vlastnosti svojho národa. Menej ho nadchla *Svätomartiniáda*, ktorú podľa Gáspára motivoval panslavizmus a bola napísaná menej talentovane (Gáspár 1879: 112-114).

Gáspár taktiež registroval K. Kuzmányho, ktorého si pre jeho cirkevno-právne spisy všeobecne vážili, hoci Maďarom nebol naklonený. Jána Kalinčiaka

a Jána Palárika spomenul ako románopiscov na pomerne primitívnej úrovni. V prípade Palárika evidoval aj jeho dramatickú tvorbu. Z autorov kratších žánrov zaznamenal D. Bacháta-Dumného a Viliama Paulinyho-Tótha, z prekladateľov zase Bela Kleina-Tesnoscalského a opäť Bacháta (Gáspár 1879: 109-111). Z ďalších autorov uviedol ešte J. Bottu, Ľudovíta Žellu, Jakuba Grajchmana, Augustína Horislava Škultétyho, Janka Kráľa, Janka Matušku, Sama Tomášika, Sama Bohdana Hroboňa, Ľudovíta Kubániho, Kolomana Banského, Michala alebo Samuela Godru (nakoľko neuviedol krstné meno, nie je jasné, o ktorého z Godrovcov išlo), Ctíboha Zocha, Petra Záboja Kellnera-Hostinského a Adolfa Svätopluka Osvalda. Spomenul aj z dnešného pohľadu okrajových až zabudnutých básnikov, napríklad Jána Capku (pseudonym Miloslav Zniovsky) alebo gemersko-malohontského básnika Gustáva Lojka-Tisovského, katolíckeho kňaza Jána Slotu či evanjelických kňazov Jána Trokana, Jána Alexandra Fábryho a Jána Vladára Gašparidesa. Z básnikov novo nastupujúcej literárnej generácie krátko spomenul iba Pavla Országha, z ktorého tvorby však citoval až dve básne (Gáspár 1878: 110-111).

Svoje dielo zakončil pomerne netradične sporom s F. V. Sasinkom o národnosť dvojazyčného P. Benického. Gáspár nepochyboval o tom, že išlo o maďarského básnika, ale pripustil, že niekoľko básní mohol vytvoriť aj po slovensky. Benického maďarské verše boli publikované už za jeho života, neskôr nájdene slovenské verše však Sasinek uverejnil až v roku 1873 (Kákošová 2005: 83-84). Gáspár odmietol definovanie básnikovej identity len podľa slovensky znejúceho mena. Okrem toho podľa neho v 17. storočí ešte neexistovala slovenská literatúra. *Slovenské verše* pripísal skôr Benického mladíckej zábave. Význam Sasinkovho objavu videl predovšetkým v tom, že maďarskej verejnosti ukázal novú stránku Benického autorskej osobnosti a tiež tvárnosť slovenského jazyka. Inak si Gáspár nebol celkom istý, či išlo o pôvodnú tvorbu, alebo len o preklady Benického básní (Gáspár 1879: 159-161). V každom prípade sa pokúsil o komparatívnu rytmickú analýzu jeho maďarských a slovenských veršov. Na jej základe konštatoval, že ide skoro o rovnaké verše, čo ho utvrdilo v názore na ich prekladovú podobu (z maďarčiny do slovenčiny). Korektne však priznal, že pre toto tvrdenie má málo dôkazov, podobne ako Sasinek pre pôvodnosť slovenských veršov. Podľa neho v hornouhorskom prostredí bola vždy prítomná dvojazyčnosť. Ako príklad uviedol svojho súčasníka, zvolenského hlavného župana Antona Radvanského, ktorý síce nebol stúpencom panslávov, ale v súkromí písal duchaplné slovenské básne (Gáspár 1879: 167-168).

Uvedené fakty súvisiace so spomenutím dnes už málo známych autorov nie sú až natoľko prekvapujúce, keď si uvedomíme, že Gáspár svoje vedecko-popularizačné dielo podľa vlastných slov vytvoril čiastočne na základe osobných kontaktov s predstaviteľmi vtedajšej slovenskej literatúry (Gáspár 1879: 73). Vo svojej knihe sa preto neodvolával na odbornú literatúru alebo ju spomínal len v minimálnej miere. V skutočnosti sa však ani veľmi nemal o čo opierať. V maďarskojazyčnej odbornej literatúre bol v tejto oblasti priekopníkom práve on. Občas spomenul, čo si môžu maďarskí čitatelia zo slovenskej literatúry prečítať v ich jazyku. Aj on sám sa pokúšal o preklady. Zo slovenskej literárnej histórie, ktorá vtedy bola taktiež ešte len v počiatkoch, nespomenul skoro nič, hoci Hurbanove spisy o slovenskom literárnom živote a jeho Štúrov životopis teoreticky mohol poznať. Hurbanovi sa pritom venoval pomerne podrobne, i keď išlo o autora, od ktorého

416 sa usiloval čo najviac dištancovať. To pravdepodobne súviselo s jeho mimoriadnou nepopularitou v maďarskom prostredí, kde mal vtedy ešte žijúci Hurban horšie meno než už zosnulý Štúr. Vtedajšia maďarská verejnosť v ňom totiž videla nielen protimaďarského štváča, ale aj zradcu Uhorska. O tom svedčí okrem iného aj fakt, že slovenských dobrovoľníkov z rokov 1848/1849 v maďarčine nazývali hurbanovci (Grünwald 2011: 29). Pojem štúrovci vtedajšia maďarská spisba nepoznala. Poznámku o „jeho štvavej činnosti“ dokonca obsahoval aj najvýznamnejší vtedajší maďarský literárny lexikón od J. Szinnyeiho.⁹ Gáspár tiež priznal, že ako vlastenec sa nerád zaoberal Hurbanom, ktorý si od Maďarov zaslúži len odsúdenie a zavrhnutie. Jeho literárny talent však nespochybnil (Gáspár 1879: 107-108).

Hurbanov syn S. H. Vajanský túto ambivalentnosť Gáspárovi tak trochu vrátil v recenzii jeho knihy, ktorú napísal hneď v roku jej vydania, v roku 1879. Vajanský síce uznal, že „nie sme zvyklí, aby o nás Maďari takým tónom písali, ktorý je znesiteľný pre citlivé srdce“ (citované podľa Chmel 1973: 184), no zároveň Gáspárovi vyčítal plytkosť, povrchnosť a stereotypy. Nesúhlasil ani s jeho postojom k panslavizmu a národným požiadavkám, ani s rozdeľovaním Slovákov na dve vyššie uvedené skupiny. Vajanský, ktorý odmietol väčšinu Gáspárových estetických hodnotení, mal na adresu mladého autora aj niekoľko vyložené uštipačných poznámok. Nakoniec jeho dielo zhodnotil nasledovne: „Ináč má táto knižka svoje dobré stránky, len sa mal pán Gáspár najprv vhlbiť lepšie do veci a nepísať bez náležitého rozváženia. Až premôže maďarský šovinizmus a uzná, že ‚národ bez národnosti je mŕtvý trup‘, potom bude môcť zdarne pracovať na vzájomnom sa poznaní maďarského a slovenského národa“ (citované podľa Chmel 1973: 187). Odmeraný vzťah ku Gáspárovej knihe mal aj Jozef Škultéty (Chmel 1972: 110-111). Na maďarskej strane dielo nezaznamenalo väčšiu odozvu. V roku 1879 vyšla v časopise *Koszorú* iba jedna negatívna recenzia od Ferenc Irmeiho. Recenzent vychádzal z dobových klíše a kritizoval Gáspára za jeho priveľmi umiernené postoje a takisto preto, že sa údajne nechal Slovákami zmanipulovať. Podobne ako Vajanský aj Irmei odmietol väčšinu Gáspárových hodnotení slovenských literárnych diel. Vyzdvihol len jeho prekladateľskú zručnosť a niektoré „prekvapujúco pekné básne“, ktoré boli preniknuté „clivou melanchóliou“ (citované podľa Chmel 1973: 189-191). Napriek všetkému úsiliu Gáspára jeho dielo nebolo úspešné a ani sa ním nezačal proces vzájomného zblížovania a spoznávania dvoch blízkych národov.

Szinnyeiho lexikón spisovateľov Uhorska (1890 – 1914)

Najrozsiahlejší literárny lexikón uhorských spisovateľov v období rakúsko-uhorského dualizmu spracoval rodák z Komárna J. Szinnyei (1830 – 1913). Pracoval na ňom celý život, ale posledný zošit už nedokončil, lebo vo veku osemdesiattri rokov zomrel. V práci na lexikóne pokračoval jeho syn Ferenc Szinnyei (1875 – 1947), ktorý spracoval autorské heslá od Antala Zichiho. Uvádza sa to v doslove k celému dielu aj s upozornením na fakt, že v štrnástzväzkovej edícii vychádzajúcej v rokoch 1890 – 1914 bolo celkovo zahrnutých 29 553 životopisných hesiel autorov. Kým dielo vôbec začalo vychádzať, Szinnyei na ňom pracoval celých tridsať rokov. Vydanie lexikónu podporila Maďarská akadémia vied a vydalo ho vydavateľstvo

9 www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/h-87E13/hurban-jozsef-miloszlav-8B395/

Viktora Hornyánszkého. Odborným lektorom bol profesor literatúry Gusztáv Heinrich (1845 – 1922).

J. Szinnyei sa pôvodne volal Ferber, ale v roku 1848 si pomadařčil priezvisko. Narodil sa v Komárne v remeselnícko-krčmárskej rodine. Študoval na miestnom benediktínskom gymnáziu, roky 1840 – 1842 však strávil v Nitre na gymnáziu u piaristov, kde sa chcel naučiť po slovensky. Krátky čas študoval na filozofickej fakulte v Pešti a na právnickej akadémii v Rábe (Győr). Aktívne sa zúčastnil revolúcie a boja za slobodu Uhorska. Po jej porážke žil v Bratislave, kde pracoval ako advokátsky úradník, neskôr poisťovací úradník, ale zaoberal sa aj genealógiou. Do Budapešti sa presťahoval v roku 1869, najprv pracoval v Univerzitej knižnici, potom v Národnom múzeu. Písal aj do rozličných novín. Postupne si osvojil väčšinu veľkých západoeurópskych jazykov (Szönyi 2014).

Hoci maďarský názov životopisného lexikónu *Magyar írok élete és munkái* v súčasnom jazykovom úze evokuje fakt, že išlo len o autorov maďarského pôvodu píšucich po maďarsky, presnejší preklad názvu do slovenčiny by mal byť *Život a dielo uhorských spisovateľov*. Sám Szinnyei v úvode napísal, že sa usiloval pozbierať údaje o všetkých autoroch z celej vlasti. Nešlo teda len o spisovateľov píšucich po maďarsky, ale prirodzene aj po latinsky, nemecky, rumunsky, srbsky, slovensky, česky alebo v iných jazykoch, ktoré sa používali v Uhorsku. Szinnyei hovoril v úvode o uhorských autoroch v teritoriálnom zmysle (čiže používal slovo *magyarországi* namiesto *magyar*). Zároveň deklaroval, že sa snažil o komplexnosť a neselektoval diela podľa umeleckej kvality, čo osobitne platilo v prípade staršej literatúry. Tiež si uvedomoval, že jeho dielo nikdy nebude kompletné (Szinnyei 1890: 2-3).

Szinnyei vo svojom lexikóne zaregistroval už slovenské kázne paulínkeho mnícha Alexandra Máčaja zo začiatku 18. storočia, ako aj slovenské dielo františkána Hugolína Gavloviča. Poznal aj Daniela Krmana mladšieho, Mateja Bela a Adama Františka Kollára, ale neexponoval ich slovenské súvislosti. Z konca 18. storočia si ako Slovákov krátko všimol A. Bernoláka, Juraja Fándlyho a Jozefa Ignáca Bajzu. Najväčšiu pozornosť však venoval P. J. Šafárikovi a J. Kollárovi. Kollár podľa neho zohral významnú úlohu v procese povznesenia západných Slovanov a tiež ako propagátor slovanskej literárnej vzájomnosti. Spomenul, že ho nepriatelia obviňovali z politických cieľov, ale to sa úplne nepodarilo dokázať. Podľa Szinnyeiho až čas ukáže, nakoľko sa Kollár vedome alebo nechtiac dostal do víru hnutí typických pre jeho dobu. To platilo aj pre protimaďarské súvislosti Kollárovej činnosti. Szinnyei teda nevidel Kollára zjednodušene a v súvislosti s vtedajšími maďarskými stereotypmi. Za najvýznamnejšieho básnika uhorských Slovákov považoval skôr J. Hollého. Podrobne predstavil aj dielo K. Kuzmányho. Zo štúrovskej generácie si prirodzene všimol trojicu jej vodcov. Najkritickejší bol voči J. M. Hurbanovi, ktorého už v prvom riadku nazval panslavistickým agitátorom. Aj na konci hesla sa vrátil k tomu, že Hurban je všeobecne nenávidený pre jeho protiuhorské postoje. Ako najväčšieho prozaika slovenskej literatúry spomenul J. Kalinčiaka, ale neuviedol jeho diela. A. Sládkoviča si v lexikóne splietol s K. Braxatorisom narodeným v roku 1807, ktorého uviedol ako Sládkoviča. Z romantickej generácie spomenul ešte J. Kráľa, nevidoval však J. Bottu. Z autorov šesťdesiatych rokov 19. storočia venoval najväčšiu pozornosť D. Bachátovi, ale všimol si aj Kolomana Banšella a začínajúceho S. H. Vajanského. Tomu mylne pripísal dielo jeho otca *Olejkár*. V prípade P. O. Hviezdoslava spomenul, že ho

418 kritika vyzdvihuje ako prvotriedneho slovenského básnika a dokonca ho stavia nad Sládkoviča. Autori z prelomu 19. a 20. storočia boli už mimo jeho pozornosti – neregistroval ani slovenské spisovateľky-ženy aktívne v danom čase a nespomenul ani Martina Kukučina, Janka Jesenského či Jozefa Gregora Tajovského. Prekvapivo si však všimol Gustáva Maršalla Petrovského a jeho novely. Inak treba uviesť, že Szinnyei ovládal slovenčinu a pracoval so slovenskými zdrojmi, okrem iných aj s časopisom *Slovenské pohľady*, a pomerne často sa medzi prameňmi odvolával na *Dejiny slovenskej literatúry* J. Vlčka.

Samuel Czambel a Rakúsko-uhorská monarchia v písme a obraze

Druhým súhrnným popularizačným dielom o slovenskej literatúre bola časť reprezentatívnej publikácie *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Felső-Magyarország* (Rakúsko-uhorská monarchia v písme a obraze) z roku 1898. Jej ideovým iniciátorom bol tragicky zosnulý následník trónu Rudolf. Po jeho smrti mala nad publikáciou patronát vdova po ňom Štefánia. Slovákom a slovenskej etnografii, jazyku a literatúre sa venovala hlavne prvá časť zväzku o Hornom Uhorsku. Išlo o celkové priblíženie regiónu, tiež o prezentáciu Bratislavy a Komárna a ich okolia. Dielo však bolo venované predovšetkým považským župám (Liptov, Nitra, Orava, Trenčín a Turiec), kde dostali miesto aj Slováci.

Autorom celkového úvodu bol Adolf Pechány. Etnografickú časť napísal Pavol Socháň (1862 – 1941), ktorý vyštudoval v Prahe národopis a estetiku (Míchalík 2005: 504). Kapitolo o slovenskom jazyku a literatúre napísal budapešťiansky ministerský úradník a slovenský jazykovedec Samo Czambel (1856 – 1909), pôvodom zo Slovenskej Lupče. Právnické štúdiá absolvoval v Budapešti, ale viac ho zaujala slovanská jazykoveda, z ktorej nakoniec získal diplom a od roku 1879 pôsobil na prekladateľskom oddelení predsedníctva uhorskej vlády. Neskôr bol ministerským tajomníkom, od roku 1906 pracoval v rámci ministerstva vnútra a krátko pred smrťou bol aj vedúcim prekladateľského oddelenia. V rokoch 1887 – 1896 bol spoluredaktorom provládnych *Slovenských novín* a zároveň aktívnym členom presbytéria slovenského evanjelického zboru v Pešti. Dlhé roky bol súčasťou slovenského kultúrneho a spoločenského života hlavného mesta, ale svoje prózy a novinové články publikoval aj v *Národných novinách*, *Slovenských pohľadoch*, *Živene* a v časopise *Vlasť a svet*. Neboli mu teda úplne cudzie ani národovecké platformy, hoci inak bol lojálnym uhorským úradníkom a vedcom, ktorý kodifikoval modernú spisovnú slovenčinu (Slovenský biografický slovník I. 1986: 362).

Czambel primerane svojej jazykovednej orientácii venoval prvú časť príspevku jazykovým otázkam, najmä úlohe češtiny a potom takzvanej bibličtiny medzi hornouhorskými Slovákmí, od husitských bratříkov cez reformáciu až po 19. storočie. Slovákov napriek intenzívnym českým vplyvom nepovažoval za odnož českého národa a ich jazyk za české nárečie. Slovenčina mala podľa neho vždy samostatné miesto medzi slovanskými jazykmi a Slováci sa nikdy necítili byť Čechmi, hoci slovenčina mala občas presahy aj na Moravu. Pomerne veľkú pozornosť venoval slovenským nárečiam a ich klasifikácii. Podľa jeho názoru sa v 18. storočí slovakizmy tak rozšírili v češtine, ktorú používali Slováci, že A. Bernolák už nemal ťažkú prácu s presadením samostatného slovenského jazyka na základe západoslovenských nárečí (*Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* 1898: 434-435). Dialekt z okolia Trnavy mal však vždy blízko k češtine

a okrem toho Bernolákov krok akceptovali len katolíci. Až mladí evanjelici Štúr, Hurban a Hodža presadili novú podobu spisovnej slovenčiny. Jej gramatické pravidlá potom ustálil Martin Hattala a neskôr S. Czambel, ktorý na tento fakt vo svojej kapitole aj upozornil (Czambel 1898: 437).

Literatúre venoval Czambel len polovicu svojej štúdie. Jej vývin rozdelil na tri časové okruhy. Prvé obdobie, takzvané československé (po maďarsky *cseh-tót*), sa začalo v roku 1440 a trvalo do Bernolákovho vystúpenia. Vtedy sa začalo druhé, takzvané prechodné obdobie, ktoré ukončila bratislavská schôdza slovenských národovcov, ktorá ustálila novú podobu slovenského literárneho jazyka vychádzajúceho zo stredoslovenského nárečia. To bol aj začiatok tretej fázy, čo bolo pre Czambela už súčasné obdobie vývinu slovenskej literatúry. Prvé slovenské písomné pamiatky autor datoval ešte pred 15. storočie. Ako prvé spomenul slovenské glosy Václava Bzeneckého z roku 1385, ako aj texty v knihe *Evangelia nedělní a sváteční*. Priznal však aj to, že tieto pamiatky tvoria súčasť slovenskej literatúry približne asi tak ako stredoveké latinské pamiatky. Spomenul ešte výhražný list z bardejovského archívu z prvej polovice 15. storočia a zlomok katolíckej kázne z rokov 1471–1484. Prvému obdobiu v každom prípade dominovali cirkevné spisy. Podrobnosti o nich podľa Czambela zhromaždil Bohuslav Tablic vo svojom diele *Paměti česko-slovenských básníkův* z rokov 1806–1812. Czambel konkrétne vyzdvihol kazateľa Eliáša Lániho a zostavovateľa spevníka *Citara Sanctorum* Juraja Tranovského zo sliezskeho Tešina. Toto dielo považoval za rozhodujúce pre slovenských evanjelikov. Spomenul ešte spis *Neoforum latino-slovenicum* od Daniela Sinapia Horčíčku a svetský spis *Sors Pilarikiana* od Štefana Pilárika. V 18. storočí považoval za dôležité diela M. Bela a D. Krmana mladšieho, Samuela Hruškoviča a Pavla Doležala. Od Michala Semiana citoval po česky napísané dielo o kniežatách a kráľoch uhorských (Czambel 1898: 438–439).

Za najvýznamnejšieho autora slovenskej literatúry prechodného (to znamená predštúrovského) obdobia považoval J. Hollého, ktorý tvoril v intenciách bernolákovskej školy. Ako dôležité spomenul Slovenské učené tovaríšstvo i prvý slovenský preklad Biblie od Juraja Palkoviča. V prípade Hollého upozornil na jeho inšpiráciu starovekou klasikou a aplikáciu prozodického veršového systému. Za svoj dôležitý zdroj označil *Dejiny literatúry slovenskej* z roku 1890 od J. Vlčka. Ako „bohémistický tábor“ vtedajšej slovenskej literatúry vnímal B. Tablica, J. Palkoviča a nakoniec aj J. Kollára, s informáciou, že Kollár sa stal širšiemu okruhu čitateľov známy vďaka dielu *Slávy dcéra*, ktoré bolo preložené do všetkých slovanských a takisto do viacerých neslovanských jazykov. Spomenul tiež jeho *Národné spievanky* (Czambel 1898: 439–440).

Dôležitým publikačným orgánom tretieho obdobia slovenskej literatúry v rámci Czambelovej periodizácie bola literárna príloha *Orol tatránsky*, súčasť *Slovenských národných novín* vychádzajúcich od roku 1845, a od roku 1846 časopis *Slovenské pohľady*. Z dobových kultúrnych inštitúcií Czambel spomenul spolok Tatrín a Maticu slovenskú. V tejto súvislosti už použil výraz Štúrova škola. Jej najlepšími predstaviteľmi boli podľa neho J. Kalinčiak, A. Braxatoris-Sládkovič a S. Chalupka. J. M. Hurbana spomenul predovšetkým ako autora dôležitej vedeckej práce *Slovensko a jeho život literárny*, jeho politické názory a aktivity nekomentoval (Czambel 1898: 440). Je zaujímavé, že prvé desaťročie tohto tretieho vývinového obdobia (čiže úsek od polovice štyridsiatych rokov do polovice päťdesiatych

420 rokov 19. storočia) nepovažoval Czambel za plodné. Z autorov danej fázy spomenul ešte Andreja Radlinského a Jozefa Karola Viktorina. Za hodnotný básnický prejav označil Sládkovičovu tvorbu. S. Chalupka vtedy už nepísal veľa a medzi jeho „podarenejšie“ diela patrili podľa Czambela hlavne epické básne a balady. V prípade J. Bottu vyzdvihol jeho spracovanie jánošíkovskej tematiky. Ako svojich významných súčasníkov uviedol S. H. Vajanského a P. O. Hviezdoslava, ktorého už spomenul pod jeho umeleckým menom. Označil ho za najlepšieho slovenského básnika (Czambel 1898: 441). Za výrazné autorské osobnosti novej doby považoval ešte D. Bacháta, Sama Bodického, Ludovíta Kubániho a V. Paulinyho-Tótha. Ako výrazného prozaika (popri literárne dvojdomom D. Bachátovi, ktorý bol básnikom aj prozaikom) uviedol J. Kalinčiaka, Teréziu Vansovú s románom *Sirota Podhradských* a S. H. Vajanského. Pripomenul, že Vajanského novela *Suchá ratolesť* bola preložená do viacerých jazykov. V prípade M. Kukučina, pri ktorom používal občianske meno Matej Bencúr, spomenul, že zaujímavým spôsobom zobrazil slovenský ľudový život. Czambel venoval krátky, ale osobitný odstavec aj slovenskej dráme, kde písal o J. Chalupkovi a jeho *Starúšovi plesnivcovi*, Jánovi Palárikovi, Jonášovi Záborskom, J. Podhradskom a P. Kellnerovi-Hostinskom (Czambel 1898: 442).

V ďalšej časti výkladu Czambel priblížil čitateľom slovenskú vedeckú literatúru, ktorá sa podľa jeho názoru obmedzila na tri oblasti: jazykovedu a literárnu históriu, slovenskú mytológiu a históriu. Za najvýznamnejších slovenských literárnych historikov označil J. Vlčka a J. M. Hurbana. Medzi historikmi vyzdvihol F. V. Sasinka a časopis *Slovenský letopis*. Pripomenul však, že kritika má voči nemu mnoho výhrad, čím naznačil jeho amatérsky charakter. Mytologické práce písali podľa Czambela V. Pauliny-Tóth, P. Kellner-Hostinský a Pavol Dobšinský. Ako prírodovedcov spomenul Jozefa Holubyho a Andreja Kmeťa (Czambel 1898: 442-443).

V poslednej časti informoval o slovenskej kultúrnej, literárnej a vedeckej infraštruktúre. Zo spolkov vyzdvihol trnavský Spolok sv. Vojtecha a Maticu slovenskú, ktorú však úrady „pre nedodržovanie predpisov“ museli v roku 1875 rozpustiť (Czambel 1898: 443). V roku 1885 vznikol Uhorský slovenský vzdelávací spolok, ktorý sa snažil viesť Slovákov k uhorskému vlastenectvu. Vydával aj populárny časopis *Vlast' a svet*, *Nový domový kalendár* a rozličné preklady z klasickej maďarskej literatúry. Práve vďaka tomuto prouhorskému spolku mali čitatelia možnosť čítať časti reprezentatívnej publikácie iniciovanej Rudolfom Habsburským, vzťahujúce sa na dejiny Uhorska, aj po slovensky. Czambel spomenul ešte Slovenskú muzeálnu spoločnosť, ktorá vydávala vedecký *Sborník museálnej slovenskej spoločnosti* (Czambel 1898: 444).

Oszkár Asbóth a projekt prezentácie slovanských literatúr pre maďarskú verejnosť

Tretia súhrnná práca o slovenskej literatúre bola zaradená do vydania maďarských dejín svetovej literatúry, ktoré vyšli v prvom desaťročí 20. storočia. Celý projekt zastrešoval budapeštiansky profesor G. Heinrich a jeho výsledkom bolo štvorzväzkové dielo *Egyetemes irodalomtörténet I. – IV.* (Dejiny svetovej literatúry I. – IV.).¹⁰ Vo štvrtom zväzku, v jeho druhej časti (teda na konci), sa nachádzala

10 Prvý zväzok vyšiel v roku 1903, druhý v roku 1905, tretí v roku 1907 a štvrtý v roku 1911.

aj informácia o slovanských literatúrach. Jej prípravu koordinoval známy budapeštiansky slavista, profesor budapeštianskej univerzity Oszkár Asbóth,¹¹ ktorého študentom bol aj S. Czambel. Autorom časti o slovenskej literatúre bol Jozef Škultéty, ktorého O. Asbóth priamo oslovil. Dielo vyšlo po maďarsky a dlhé roky bolo pre maďarskú kultúrnu verejnosť takmer nenahraditeľné ako zdroj informácií o inojazyčných literatúrach.

Hoci Asbóthov slavistický záujem bol mimoriadne široký a okrem lingvistiky sa zaujímal aj o literatúru,¹² nepodujal sa napísať dejiny slovanských literatúr sám. Namiesto toho využil svoje kontakty a zorganizoval sieť spolupracovníkov. Väčšinu slovanských literatúr predstavili vedci pochádzajúci z daného národa alebo aspoň dobrí slovanskí odborníci na danú tému z cudziny. Napríklad ruskú a poľskú literatúru predstavil Poliak Alexander Brückner, ktorý učil v Berlíne, ukrajinskú literatúru prezentoval Ivan Franko, českú Arne Novák, srbskú a chorvátsku Pavel Popović, slovinskú Ivan Prijatelj, bulharskú Angel Atanasov. Literatúru lužických Srbov (Sorbov) priblížil Čech Adolf Černý a úloha napísať dejiny slovenskej literatúry pripadla J. Škultétymu. Pôvodne mal síce kapitolu o slovenskej (a zároveň českej) literatúre napísať J. Vlček, avšak ten nakoniec svoju účasť na projekte odmietol. Asbóth potom autorstvo rozdelil – českú časť napísal A. Novák, slovenskú J. Škultéty (Kocák 1968: 17-18). Asbóth poznal Škultétyho od roku 1904, občas sa na neho obracal s otázkami o slovenskej literatúre. Ako uvádza M. Kocák, napísal mu tridsaťšesť listov, z toho dva po slovensky, ostatné po nemecky (Kocák 1968: 17).

11 O. Asbóth (1852 – 1920) pochádzal zo vzdelanej evanjelickej rodiny nemeckého pôvodu, z ktorej vyšlo viacero významných vedcov, politikov a vojakov. Narodil sa v Temešskej župe v prevažne nemeckom prostredí, ale cítil sa už skôr Maďarom. Ovládal aj rumunčinu. V Budapešti a na rozličných nemeckých univerzitách vyštudoval indogermanistiku. Zo slovanských jazykov sa najprv naučil po rusky, neskôr si osvojil základy ostatných slovanských jazykov, ovládal češtinu, chorváčtinu aj slovenčinu. Dlhé desaťročia bol profesorom slovanskej filológie na filozofickej fakulte budapeštianskej univerzity. Na jeho nešťastie ho ako zanieteneho vedca, ktorý bol vždy vzdialený politike, na jar roku 1919 vymenovali za dekana filozofickej fakulty a v tejto pozícii zotrval aj počas Maďarskej republiky rád. Po jej páde začala proti starému apolitickému profesorovi krajne pravicová štvanica. Zbavili ho profesúry aj členstva v Maďarskej akadémii vied. Ponižený a existenčne zničený profesor pod vplyvom týchto udalostí v auguste roku 1920 nečakane zomrel na ulici (Kiss 1996: 1).

12 Zo slovenskej literatúry zaujala O. Asbótha najviac tvorba S. H. Vajanského. Súhrnné vydanie štyroch zväzkov Vajanského próz aj recenzoval, recenzia vyšla v časopise *Budapesti Szemle* v roku 1909 (Asbóth 1909: 141-146). Hoci Vajanského diela samostatne poznal už skôr, takto komplexne sa s nimi predtým nemal možnosť oboznámiť (Asbóth 1909: 141-142). Asbóth si všimol lásku Vajanského k svojmu národu a rodnému kraju, jeho podrobné opisy prostredia, ako aj poetickosť, ktorú bolo možné cítiť aj v prózach. Videl v ňom spisovateľský talent, ktorý má nádej vytvoriť skutočne veľký slovenský román. Jeho talent podľa neho dokazuje aj to, že v *Pustokvete* dokázal orgie opísať tak, že si to môžu prečítať aj sedemnásťročné dievčatá. Najťažšie sa mu ako Maďarovi písalo o básni *Herodes*, ktorej však nevytýkal len protimaďarskú zaujatosť, ale aj kompozičné problémy. Na druhej strane priznal, že dielo je veľmi dojemné. Asbóth ľutoval, že autor Vajanského veľkosti je nepriateľom Maďarov. Pravdepodobnú príčinu tohto faktu videl v tom, že sa mladý Vajanský vzdelával v cudzine a asi aj preto videl uhorské pomery skreslene. To, že Vajanský tak intenzívne miloval svoj národ, recenzentovi neprekážalo. Priznal, že Maďarom sa Vajanského diela čítali ťažko, ale ľutoval, že nepoznali jeho talent, ktorým vyčnieval nad „obyčajnými agitátormi“. Román *Koreň a výhonky* charakterizoval ako dobrý obraz svojej doby. Dokonca priznal, že keby nemal obavy z toho, že ho vlastné zaujaté publikum obviní zo všetkého možného, tak by tento Vajanského „antikorupčný“ a „protiviedenský“ román označil za vlastenecký. Vajanského problémom bolo však vždy jeho preháňanie a zaujatosť. Tie bránili tomu, aby ho intenzívnejšie prekladali do maďarčiny, pritom jeho diela boli najzaujímavejšie a najpoučnejšie práve pre Maďarov (Asbóth 1909: 143-146).

Podľa Asbóthovej koncepcie výklad o slovanských literatúrach začínal ruskou literatúrou, po nej nasledovali západoslovanské a južnoslovanské literatúry. Celý projekt končil prezentáciou bulharskej literatúry (Kiss 1996). Maďarskej čitateľskej verejnosti chcel Asbóth dôkladne predstaviť malé slovanské literatúry, o ktorých skoro nič nevedela. Bolo to dôležité aj preto, lebo podľa jeho názoru v literatúre búši srdce každého národa a dejiny literatúry sú teda aj kúskom intímnej histórie toho-ktorého národa. V tejto súvislosti Asbóth osobitne vyzdvihol slovenskú literatúru, o ktorej podľa neho maďarská verejnosť nemala konkrétnu predstavu a ktorej sa dovtedy v súhrnných literárnohistorických dielach venovalo len niekoľko riadkov (Heinrich 1911: 385-386).

Jednotliví autori dostali od Asbótha pomerne presné a jasné inštrukcie. Náčrt národných literatúr mal predstaviť predovšetkým najzaujímavejšie údaje z danej literatúry, aby sa potom na ich základe uhorská čitateľská verejnosť dokázala nadchnúť. Okrem toho nemal obsahovať priveľa mien a mal nechať vyniknúť najvýznamnejšie postavy národnej literatúry. Počiatky literatúry mali byť taktiež zobrazené len stručne. V prípade slovenskej literatúry však redaktor zároveň chcel, aby bola zobrazená cesta, ako si Slováci vytvorili samostatnú literatúru a ako sa odpútali od literatúry českej. Týmto požiadavkám sa J. Škultéty snažil vyhovieť. Text mal napísať po slovensky s tým, že do maďarčiny ho preloží Asbóth. Škultéty mal rukopis odovzdať pôvodne už na jeseň 1905, ibaže príspevok začal písať až v roku 1907 a napokon ho po viacerých Asbóthových prosbách a urgenciách dokončil až v roku 1909. Preklad pravdepodobne neurobil Asbóth, lebo v jednom zo svojich listov sa sťažoval na chyby v preklade a aj vo štvrtom zväzku naznačil, že všetky príspevky musel nechať preložiť a celý text musel dôkladne skrátiť a zredigovať podľa vlastných predstáv, ktoré autori jednotlivých hesiel vopred poznali (Kocák 1968: 18-21).

Jozef Škultéty a Dejiny slovenskej literatúry

J. Škultéty (1853 – 1948) pochádzal z Gemera, z národne neuvedomelej rodiny. Odmalička bol pod vplyvom maďarského prostredia a na konci detstva sa už viac-menej pomaďarčil. Slovenské povedomie nadobudol predovšetkým po zme- ne gymnázia, keď prešiel z Rimavskej Soboty do Revúcej, kde určitý čas pôsobil jeho príbuzný Augustín Horislav Škultéty. Tu sa zdokonalil v slovenčine a stal sa uvedomelým Slovákom. Nakoniec v Revúcej vyštudoval učiteľský ústav, potom niekoľko rokov učil v Sučanoch a vo Vrútkach. Pedagogické vzdelanie si doplnil na budínskom učiteľskom ústave pre meštianske školy. V hlavnom meste vtedy navštevoval aj literárnohistorické a historické prednášky na univerzite. Aktívne sa tam zapojil do slovenského života. Pripravoval okrem iného výber prekladov z maďarskej poézie do slovenčiny. Neskôr mu počas nového pobytu v Rimavskej Sobote ponúkli miesto koncipienta na ministerstve školstva v hlavnom meste, ale lákavú ponuku odmietol a presťahoval sa do Turčianskeho Svätého Martina, kde sa najprv zamestnal v Banke Slávia a od roku 1881 bol redaktorom martin- ských *Národných novín*. Neskôr redigoval *Slovenské pohľady* (1890 – 1916). Spolu so S. H. Vajanským sa postupne stal hlavným slovenským novinárom, redaktorom a kritikom. Tvoril aj literárne a pomáhal budovať slovenské múzeum. Po vzniku Československa sa stal univerzitným profesorom v Bratislave a zároveň bol doživotným čestným správcom obnovenej Matice slovenskej (Kocák 1968:

6-18). Bol teda integrálnou súčasťou slovenského národného života v Uhorsku a neskôr aj v Československu.

Škultéty svoje krátke *Dejiny slovenskej literatúry*, ktoré po maďarsky vyšli pod názvom *A tót irodalom története*, publikoval v roku 1911 v už spomínanom štvorzväzkovom encyklopedickom literárnohistorickom diele, ktoré redigoval profesor G. Heinrich a slovanskú časť jeho kolega O. Asbóth. Po slovensky vyšiel tento text podstatne neskôr (až v roku 1968), hoci išlo vlastne o jedinú autorovu syntetickú prácu o vývine slovenskej literatúry (Kocák 1968: 16). Podľa editora slovenského vydania M. Kocáka mal Škultétyho slovenský rukopis päťdesiatosem strán. V pôvodnej publikácii zabral (spolu s portrétmi niektorých spisovateľov) dvadsaťštyri strán. Nevie sa presne, kto bol autorom maďarského prekladu, ale preklad už publikovaného textu z maďarčiny naspäť do slovenčiny realizoval ešte v medzivojnovom období Štefan Krčméry. Avšak M. Kocák podľa vlastných slov nepoužil spomínaný preklad, ale prepis pôvodného rukopisu. Tie časti pôvodného rukopisu, ktoré neboli v maďarskom preklade, zostavovateľ odlišil typograficky. V texte z roku 1968 sú však – okrem mien spisovateľov a názvov ich diel – len dva takto typograficky odlišené úryvky. V prvom prípade ide o krátky odstavec o názvosloví pôvodných slovanských sviatkov (Turíce, Hromnice), v druhom prípade ide o citát z poľštiny od poľského autora o českom vplyve na stredoveké Poľsko. Ani jeden odstavec však zásadne nezmenil charakter textu a maďarská štúdia z roku 1911 je obsahovo viac-menej totožná so slovenským textom publikovaným v roku 1968. Okrem odlišnej terminológie (Slovák – Tót) sa v diele občas vyskytli drobné rozdiely, ktoré nemali zásadný význam. Maďarský text napríklad na strane 633 konštatoval, že Hurban dostal ako cirkevný spisovateľ zladú medailu od jeho Výsosti Františka Jozefa, ako aj doktorát z teológie z Nemecka. Slovenský text vydaný v roku 1968 hovoril jednoducho len o zlatej medaile a doktoráte z teológie, teda bez uvedenia mena kráľa a miesta získania doktorátu (Kocák 1968: 39).

Škultéty svoje dielo začal krátkym územným a etnografickým vymedzením Slovákov, ich územia a jazyka. V úvode spomenul misiú Cyrila a Metoda, slovanskú cirkev a staroslovienske písomníctvo (Škultéty 1968: 23-24), ktoré však mali medzi Slovákami len krátke trvanie, lebo sa čoskoro dostali pod vplyv latinskej cirkvi a stali sa súčasťou Uhorska. Rozširovanie českého vplyvu autor nepripisoval českým husitom a bratříkom, ale skôr vzniku pražskej univerzity. Dokonca ani reformácia podľa neho veľmi nepomohla jazykovému prebudeniu Slovákov, hoci na ich území vzniklo množstvo dobrých škôl. Nezaujímam Slovákov o vlastný jazyk kritizoval už aj absolvent pražskej univerzity Vavrinec Benedikt Nedožerský v latinskom úvode k svojej *Grammatike* z roku 1603 (Škultéty 1968: 24-25).

Škultéty pomerne plasticky zobrazil proces slovakizovania češtiny (bibličtiny), ako aj neustále pokusy o jej očistu od miestnych – teda slovenských – nánosov. Pre slovenskú protestantskú kultúru považoval za rozhodujúce dielo kancionál *Cithara Sanctorum (Tranoscius)* od J. Tranovského. „Kancionál ujal sa nielen u Slovákov, ale i na Morave a v Čechách, v Sliezsku prijali ho i poľské sbory. Ešte nebolo knihy, ktorá by u Slovákov tak bola zasiahla do života“ (Škultéty 1968: 27). Toto dielo neskôr dopĺňovali a rozširovali iní slovenskí evanjelici píšuci po česky (D. Sinapius Horčička, D. Krman ml., M. Bel, S. Hruškovič). Z protestantov vyzdvihol B. Tablica a J. Palkoviča (Škultéty 1968: 27-29).

Vznik prvého samostatného slovenského spisovného jazyka a následne slovenskej literatúry bol však aj podľa evanjelika Škultétyho predovšetkým zásluhou slovenských katolíkov A. Bernoláka, jeho stúpenca a obdivovateľa J. Fándlyho, prekladateľa Biblie, ostrihomskeho kanonika J. Palkoviča, podporovateľa a mecenáša slovenských snáh, arcibiskupa a ostrihomskeho prímasa Alexandra Rudnaya a predovšetkým básnika pekných tvarov a veľkého štýlu J. Hollého. Prekvapujúco však Škultéty nespomenul J. I. Bajzu. Hollému venoval vo svojom diele najväčšiu pozornosť, lebo Hollý „prvý začal v dielach umelecky zobrazovať Slovákov, slovenský byt, slovenskú národnosť, slovenskú históriu i slovenskú fantáziu. V tom je iste nad Kollárom“ (Škultéty 1968: 33). Kollár mal však väčší vplyv na ostatných Slovanov. Na inom mieste Škultéty o mieste Kollára a Hollého napísal: „Najväčšia časť Slávy Dcery vyšla už v roku 1824: od Hollého z tej doby známe len preklady, a hoci bol o 8 rokov starší nežli Kollár, Swatopluka svojho začal písať až v roku 1827. Priorita vo všeličom bola by teda Kollárova; lenže Hollý je taký originálny zjav, taký samorastlý Slováka a Slovan, taký prenikavý duch, že u neho s ustaľovaním vlivov musíme si dať pozor“ (Škultéty 1968: 32).

Hollého považoval za žreca svojho národa, vytýkal mu však úplnú absenciu zobrazenia ženy. Vyzdvihol jeho rozvinutý precízny jazyk a dokonca sa ho pokúsil umiestniť aj v širšom literárnohistorickom kontexte, a to medzi klasicizmom a romantizmom: „Duchom svojím jeho poézia je bližšia romantizmu, než pozdnému klasicizmu“ (Škultéty 1968: 32). Škultéty na rozdiel od predchádzajúcich citovaných autorov použil už aj pojmy a vnútorné členenie modernej slovenskej literárnej historiografie. Prirodzene, nezabudol ani na podrobnejšie priblíženie J. Kollára a P. J. Šafárika, ale až po J. Hollom. V oboch prípadoch vyzdvihol ich všeslovanský presah. Väčšiu pozornosť venoval L. Štúrovi a jeho spolupracovníkom, ktorí kodifikovali novú podobu spisovnej slovenčiny. Korene tohto kroku videl takisto v predchádzajúcej činnosti katolíkov: „Tak stredné nárečie slovenského jazyka, ktoré je v Rituáli ostrihomskom z roku 1625, ktoré prebýjalo sa v Pribišovom Katechizme (1634), v Horčíčkových spisoch, na ktoré ukazoval Matej Bel v svojej predmluve k Doležalovej Grammatike, ku ktorej razili cestu Kollár a Šafárik, stalo sa literárnym jazykom Slovákov“ (Škultéty 1968: 36). Štúra samotného zhodnotil pomerne realisticky: „Ludovít Štúr sám ako spisovateľ bol zo stredných, nemal náležitej tvorčej sily. Zavalený mnohostrannými úlohami a na neobrobenom poli ako učenec nemal času rozvíť sa. Vysoko stojí ako publicista. Ako organizátor bez prostriedkov vedel dokázať veľké veci“ (Škultéty 1968: 37). Podobne realisticky zhodnotil aj J. M. Hurbana: „Učiteľom Hurban nebol takým, ako Štúr, v šľapajách jeho netvorila sa škola, ale účinok Hurbanovho slovenského konania bol za to silnejší i od Štúrovho. Že v rozhodných chvíľach, nehľadiac na seba, vedel temperamentne, až erupčivou silou vystúpiť, tým vydobyl si meno, akého Slováka, ako Slováka, ešte nemal“ (Škultéty 1968: 38). Videl aj paradoxy života a tvorby M. M. Hodžu, na ktorého sa často nespravodlivo zabúdalo. Hoci nebol odborníkom a jazykovedcom, predsa napísal základnú štúdiu o slovenskom jazyku. Podľa Škultétyho bol síce aktívny aj vo sfére beletrie, ale jeho talentu niečo chýbalo. Jeho myslenie občas charakterizovala nedisciplinovanosť i „prózu svoju pokváril vykunšťovanými, podivínskymi, nemožnými slovami“ (Škultéty 1968: 40). Za najväčší talent štúrovskej generácie (používal už pojem štúrovci) považoval Škultéty A. Braxatorisa-Sládkoviča a jeho diela *Marína* a *Detvan*. „Sládkovič

skokom vtrhol do slovenského skutočného života. Vymaľoval slovenský ľud, jeho dušu, jeho obyčaje, ešte i odev, pritom prírodu, v ktorej ľud žije [...] Sládkovič, ospevujúc jednoduchosť slovenského života, nachodí v ňom samé pekné a radostné veci, vzbudzujúce nádej“ (Škultéty 1968: 41). Z ostatných romantikov spomenul ešte S. Chalupku, J. Kráľa, J. Kalinčiaka, J. Bottu a L. Kubániho, tiež K. Kuzmányho. Najviac pozornosti venoval Kalinčiakovi, na ktorom si vážil humor aj realizmus – písal totiž podľa neho tak, „ako my v Uhrách dýchame a myslíme“ (Škultéty 1968: 43-44). Dobre poznal zemanstvo a kuruckú tradíciu, ktorá bola blízka tejto vrstve. O Hurbanových prozaických dielach nemal až takú vysokú mienku, hoci uznával, že v nich „vtipom a satirou šľahal malomestské mravy slovenské. Mal fantáziu, vzlet a umelecké čutie, ale on vôbec v svojich literárnych dielach ako by nebol mal času myslieť na veniec spisovateľa – umelca: ide mu o to, aby ako buditeľ svojho národa vykonal čím najviac“ (Škultéty 1968: 44-45).

Škultéty už reflektoval nový typ poetiky realizmu, hoci tento výraz priamo nepoužil. Za reprezentantov literatúry poslednej tretiny 19. storočia vybral troch autorov. Veľmi si vážil tvorbu svojho priateľa a kolegu S. H. Vajanského, ktorý mal cit pre poéziu aj prózu. Ako zaniatený národovec pestoval slovenskú literatúru a ducha aj v najťažších časoch a zároveň u neho – na rozdiel od jeho otca – už „národný buditeľ nevystupuje na úkor básnikovi“ (Škultéty 1968: 46). Jeho pozornosť upúťali predovšetkým slovenskí vzdelanci. M. Kukučina považoval Škultéty za objektívneho, netendenčného spisovateľa: „Opisuje, čo mu na slovenskej dedine príde pred oči, ale tak, že z toho vychodia samé umelecké obrazy, diela umelecký dojem budiace [...]. U Kukučina niet módných etnografických pomôcok, spevu, krojov, vyhladaných slov a obratov, u neho je všetko ľudové“ (Škultéty 1968: 47). Nakoniec spomenul P. O. Hviezdoslava, ktorý v jeho charakteristike rozozvučal slovenčinu takým veršom, ako ešte nikto pred ním, bol plodný básnik a zároveň prekladal z cudzojazyčnej literatúry, bol básnickou dušou plnou citu, zaujímal ho život slovenskej dediny, roľníckej i zemianskej: „V lyrike nesmierne senzibilný, ako epický básnik Hviezdoslav je samý pokoj, samá objektívnosť a spod jeho pera vychodia postavy plastické“ (Škultéty 1968: 48-49).

Adolf Pechány a literatúra uhorských Slovákov

Pred rozpadom Uhorska naposledy oboznámil maďarskú čitateľskú verejnosť so slovenskou literatúrou Adolf Pechány (1859 – 1942), generačný rovesník Asbótha, Škultétyho aj Czambela. Svojím sociálnym postavením aj mentalitou mal najbližšie k Czambelovi – obaja boli totiž takzvaní „úradní Slováci (Tóti)“, ako túto skupinu občas nazývali ich súčasníci. Pechány sa narodil v Ilave v katolíckej roľníckej rodine. Po stredoškolských štúdiách v Trenčíne, Kláštore pod Znievom a Nitre študoval v Budapešti prírodné vedy, fyziku a germanistiku. Po získaní pedagogického diplomu vyučoval ako stredoškolský profesor na viacerých miestach Uhorska. Počas pobytu v Trenčíne sa začal venovať slovenskej problematike. Pokračoval v tom aj po preložení do Bratislavy. Ambiciózny a agilný mladý Pechány bol v danom čase veľmi plodný. Okrem učebníc a odborných článkov do pedagogických časopisov vydával turistických sprievodcov a písal aj etnografické, historické a hospodárske články. V roku 1886 napísal štúdiu *Minulosť a prítomnosť panslavizmu*, v ktorej vychádzal z koncepcie jednotného politického uhorského národa a podobne ako predtým Gáspár aj on dôsledne rozlišoval medzi „obyčajnými prouhorskými

426 Slováckmi“ a „zradnými panslavistickými štváčmi“ (čiže menšinovými aktivistami). Tendenčne dával do protikladu ideu slobody a národnostné práva. Publikáciu veľavravne venoval B. Grünwaldovi (Kiss 2000: 257).

Pravdepodobne aj vďaka takýmto krokom a gestám si ho všimli na vyšších miestach a od roku 1897 už Pechány mohol v Budapešti ako hlavný redaktor redigovať uhorskou vládou financované, ale po slovensky vychádzajúce provládne *Slovenské noviny*. Napísal už spomínanú stať o Slovákoch a ich vlastnostiach do knihy *Rakúsko-uhorská monarchia písmom a obrazom* a zároveň organizoval sieť gazdovských spolkov medzi Slováckmi. V roku 1908 sa stal referentom tlačového oddelenia vlády a v roku 1913 publikoval dovtedy najkomplexnejšiu maďarskú odbornú knihu o Slováckoch a ich živote. Vyšla pod názvom *A magyarországi tótok* (Uhorskí Slováci) ako tretí zväzok edície *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár* (Národnostná informačná knižnica) Oreszta Szabóa (Käfer 1984: 88). Po roku 1918 zostal Pechány v Maďarsku, v roku 1921 ho vymenovali za kráľovského (vládneho) komisára pre slovenskojazyčných obyvateľov Maďarska. Z poverenia ministerstva vnútra skúmal rozličné národnostné prejavy, o ktorých musel robiť hlásenia. Odmietal a kritizoval Československo. Postupne sa stal hlavným vládnym odborníkom na problémy slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku. V roku 1934 dostal vysoké vyznamenanie Signum laudis. Až do smrti žil v Budapešti, kde dobre poznal aj jej slovenský spoločenský život, ktorého aktívnym účastníkom bol aj on sám (Ábrahám 2000: 253-254).

Pechányova kniha neobsahuje kapitolu s názvom, ktorý by signalizoval problematiku literatúry. Tejto otázke sa venoval v piatej kapitole o vývoji slovenského literárneho jazyka. Po tejto kapitole nasledovala časť o ľudových rozprávkach a piesňach. Kapitola o literatúre mala dvadsať strán, nešlo teda o rozsiahly text. Kniha sa nezaoberala len „hornouhorskými“ Slováckmi, ale pozornosť venovala aj dolnozemskej Slováckom a Slováckom v Amerike. V oboch prípadoch však išlo o osobitné kapitoly (Käfer 1984: 88).

Pechány najprv spomenul literatúru v bibličtine (v maďarskom origináli *bibliai cseh-tót nyelv*) a pomerne neskorý vznik samostatného slovenského literárneho jazyka, o ktorý sa zaslúžili predovšetkým slovenskí katolíci. Jeho tvorcom bol síce A. Bernolák, ale literárne pamiatky v miestnom jazyku sa objavili už skôr. Pechány na prvom mieste spomenul paulínskeho mnicha a kazateľa A. Máčaja, ktorý v roku 1718 publikoval bližšie nešpecifikovaný text. Máčaja predchádzajúci autori nespomínali. Po ňom nasledovali H. Gavlovič a jeho *Valaská škola*, Matej Reitmüller, Benignus Smrtník, Ján Robik, Štefan Dubniczay a Alexander Nozdroviczky. Okrem posledného menovaného žilinského sudcu ostatní boli cirkevné osoby. Nozdroviczky podľa autora prekladal latinské knihy do slovenčiny. Slovenské verše zbieral aj Ján Čaplovič. Prvý slovenský román však napísal v predbernolákovskom období neskorší bratislavský kanonik J. I. Bajza. Za najvernejšieho a najaktívnejšieho Bernolákovho stúpenca označil Pechány J. Fándlyho a spomenul jeho praktické zošity pre ľud. Nezabudol pripomenúť ani podporu pre vydanie Bernolákovho *Slowára*, ktorú poskytli okrem J. Palkoviča aj arcibiskup Alexander Rudnay, gróf František Pálffy a barón Ignác Eötvös. Pechány v kontexte slovenských podujatí celkovo rád pripomínal podporu cirkevných hodnostárov a aristokratov (Pechány 2000: 43-44).

Pechány vyzdvihol Hollého básnické kvality a pomerne podrobne sa venoval aj J. Kollárovi vrátane jeho jazykových a politických názorov. Z predštúrovskej generácie spomenul okrem J. Palkoviča a P. J. Šafárika ešte profesorov Ludovíta Šuhajdu a Jána Benediktiho. Na označenie tejto generácie a jej štýlu však nepoužil výraz klasicizmus. Nakoniec prešiel Pechány k téme štúrovskej jazykovej odľuky a pomerne podrobne a z maďarského nacionálneho pohľadu vcelku neutrálne vykreslil kroky L. Štúra a J. M. Hurbana. Ich jazykovú politiku schvaľoval ako realistickú a užitočnú pre Slovákov (Pechány 2000: 49-51). V procese dotvárania kodifikovanej a gramaticky premyslenej normy spisovnej slovenčiny uviedol A. Radlinského, M. Hattalu a nakoniec na piedestál postavil S. Czambela. Zaujala ho aj chvála L. Kubániho na uhorského liberálneho mysliteľa baróna Józsefa Eötvösa (Pechány 2000: 52).

V prípade J. M. Hurbana spomenul najprv jeho literárno-vedecké dielo, potom historické prózy a cirkevnú spisbu. Vyzdvihol Hurbanovu mimoriadnu autorskú plodnosť, obišiel však otázku jeho politických názorov. Za najväčšieho a najproduktívnejšieho autora štúrovskej generácie označil A. Sládkoviča (Pechány 2000: 54). Okrem všeobecne známych básnikov a prozaikov slovenského literárneho romantizmu a postromantizmu (J. Botto, S. Chalupka, J. Král, J. Kalinčiak, M. Dohnány, G. Zechenter-Laskomerský) odkázal aj na A. H. Škultétyho, P. Kellnera-Hostinského, S. Tomášika, J. Záborského, M. Ferienčika, V. Paulinyho-Tótha, ako aj dnes už menej známych autorov Jána Cajlika alebo Jonatána Čipku. V prípade D. Bacháta zdôraznil členstvo v prestížnej literárnej Kísfaludyho spoločnosti, ktoré získal neskôr aj P. O. Hviezdoslav (Pechány 2000: 56, 58).

Súveknú literatúru zastupovali v jeho práci traja autori: P. O. Hviezdoslav, S. H. Vajanský a M. Kukučín. Pechány ich síce neoznačil za realistov, ale oddelil ich od predchádzajúcej generácie. Vajanského, ktorého predstavil pomerne podrobne, označil za veľkého spisovateľa, ktorý sa však nevedel zbaviť svojich politických predsudkov. U Kukučina ocenil humor a ľudovosť. Hviezdoslava aj on považoval za vynikajúcu osobnosť slovenskej literatúry. Z vtedajšej mladšej generácie si všimol Janka Jesenského, Jozefa Gregora Tajovského, J. Čajaka, Ludmilu Podjavorinskú, Izidora Žiaka Somolického, Eleny Maróthy Šoltésovú a Boženu Slančíkovú Timravu (ktorú uviedol iba pseudonymom). T. Vansovú však nezačlenil k prozaikom, ale k dramatikom, spolu s Jozefom Hollým a Ferkom Urbánkom. Tvorcov súvekej lyriky uvádzal väčšinou pod pseudonymami, bez upresnenia v podobe občianskeho mena (napríklad Janko Cigán, Dlhomír Poľský, Hájomil, Kyčerský, Uram Podtatranský, Vrbický). Najvýznamnejším slovenským literárnym vedcom bol pre neho J. Vlček, jazykovedu zastupoval S. Czambel, históriu Július Botto a F. V. Sasinek, estetiku Tichomír Milkin, archeológiu A. Kmeť a Ján Petrikovič, botaniku J. Holuby, bibliografiu Ludovít Rizner. Nakoniec Pechány pomerne podrobne a plasticky priblížil slovenskú vzdelávaciu, publikačnú a vydavateľskú infraštruktúru (Pechány 2000: 59-60). V závere kapitoly uviedol zdroje, z ktorých vychádzal. Okrem maďarských prameňov to boli aj literárnohistorické diela českých profesorov Alberta Pražáka a J. Vlčka. Informácie čerpal aj z novinových článkov S. H. Vajanského a Czambelových jazykovedných prác (Pechány 2000: 60). Zaujímavé je, že vôbec nespomenul priekopnícke dielo I. Gáspára. Nie je preto jasné, či ho vôbec poznal, hoci jeho neznalosť sa nezdá byť pravdepodobná. R. Chmel o šesťdesiat rokov neskôr považoval Pechányho dielo „za pomerne objektívny prehľad,

428 relatívne faktograficky bohatý“, s poznámkou, že Pechány pripisoval slovenskej literatúre oveľa ľudovejší charakter ako maďarskej, a zároveň dokazoval jej spoločné historické základy s maďarskou literatúrou (Chmel 1972: 114).

Záver

Maďarská odborná a kultúrna verejnosť so záujmom o literatúru mala v posledných desaťročiach existencie Uhorska dostatočné možnosti oboznámiť sa so slovenskou literatúrou. Úlohu sprostredkovateľov zohrali rozličné osobnosti vtedajšieho spoločenského a kultúrno-vedeckého života. Bol medzi nimi rodený Maďar, ktorý si obľúbil zvolenský kraj (I. Gáspár), slovenský národovec, ktorý sa v mladosti skoro pomaďarčil (J. Škultéty), ako aj takzvaní „úradní Slováci“ z hlavného mesta, ktorí však ešte nepretrhali svoje väzby na slovenské prostredie (S. Czambel, A. Pechány). Netreba zabudnúť ani na maďarského vedca nemeckého pôvodu O. Asbótha, ktorý inicioval pravdepodobne najdôležitejšie a najodvážnejšie dielo prezentujúce slovenskú literatúru maďarskej verejnosti. Zvláštnosťou jeho prístupu bolo, že slovenskú literatúru umiestnil v kontexte slovanských literatúr v diele venovanom všeobecným, a nie uhorským dejinám literatúry. Ostatné štúdie boli totiž vždy umiestnené v rámci prezentácie domácich, teda uhorských reálií, ako o tom svedčia okrem iného aj názvy diel *Slovenský ľud našej vlasti* alebo *Uhorskí Slováci*. Podobná situácia je aj v prípade hornouhorskej časti prezentácie Uhorska v rámci celej podunajskej monarchie.

Predstavenie takzvanej „menšinovej“ slovenskej literatúry pre maďarskú „väčšinovú“ verejnosť bolo citlivou témou, pretože Maďari pretvárajúci Uhorsko na vlastný národný štát mali veľa výhrad voči vtedajšej slovenskej politike, ktorej personálne obsadenie bolo viac-menej totožné s tvorcami dobovej slovenskej literatúry. Slovenské literárne dejiny nebolo možné predstaviť bez vzniku modernej spisovnej slovenčiny, čo bolo spojené s menami Štúra, Hurbana a Hodžu, ktorí sa v rokoch 1848/1849 nakoniec postavili voči uhorskej štátnosti. Osobitným trňom v oku maďarskej verejnosti bol J. M. Hurban – práve jeho aktivity podnietili fakt, že v dobovom jazyku boli slovenskí dobrovoľníci z meruôsmych rokov stojaci na strane rakúskeho cisára nazývaní „hurbanistami“ alebo „hurbanovcami“. Hurbanov syn Svetozár, bez ktorého taktiež nebolo možné písať o slovenskej literatúre, pokračoval v otcových šlapajach, pre maďarskú majoritu predstavoval hlavného slovenského protivníka. V druhej tretine 19. storočia práve Slováci Kollár a Štúr zastupovali hlavné – a dokonca medzinárodne uznávané – osobnosti panslavizmu, ktorého sa maďarská spoločnosť tak obávala. Vymedziť sa voči panslavizmu a národnostnému federalizmu, respektíve „prehnánym“ národnostným požiadavkám, bolo v druhej polovici 19. storočia skoro „vlasteneckou povinnosťou“ začínajúcich maďarských politikov a intelektuálov.

Väčšina uvedených štúdií sa však napriek takejto atmosfére snažila viac-menej o neutrálny a opisný prístup, čo možno súviselo aj s tým, že išlo o prehľadové práce pre encyklopedické publikácie (Chmel 1972: 116). Prirodzene, J. Škultéty bol v úplne inej situácii ako ostatní autori: ako známy slovenský národovec písal pre maďarskú väčšinovú verejnosť. Napriek dlhému meškaniu s prípravou štúdie sa mu zadanú úlohu nakoniec podarilo úspešne splniť. Do určitej miery mal však aj ľahšiu situáciu, lebo podľa redakčných pokynov sa mal sústrediť predovšetkým na najvýznamnejších autorov a najdôležitejšie diela, respektíve na

literárny aspekt vybraných diel. Jeho úlohou bolo vyslovene vzbudiť záujem o slovenskú literatúru. Aj preto je jeho štúdia menej opisná (a tiež menej podrobná) a viac hodnotí, analyzuje, interpretuje. Škultéty sa nevenoval infraštruktúrnym otázkam slovenskej kultúry a vzdelanosti, ako to urobili S. Czambel a A. Pechány, ktorí svoju prezentáciu slovenskej literatúry museli umiestniť do širšieho národopisného, spoločenského a vzdelávacieho kontextu. Odlišná bola aj pozícia I. Gáspára. Kým jeho nasledovníci písali prevažne vedecko-popularizačný text, Gáspár sa pokúsil skĺbiť antológiu s vedeckou monografiou, preto do svojej knihy zahrnul aj mnoho prekladov slovenských literárnych diel. Netreba však zabudnúť ani na to, že v tom čase mali maďarskí čitatelia k dispozícii oveľa menej prekladov zo slovenčiny ako o niekoľko desaťročí neskôr, hoci ani vtedy ich nebolo veľa.

Spoločnou črtou všetkých analyzovaných prác je podrobné objasnenie neľahkého vzniku samostatného slovenského spisovného jazyka a postupné odpútavanie sa Slovákov a ich kultúry od češtiny. Z tohto pohľadu mali autori problémy jednoznačne zaradiť do národno-jazykových súradníc J. Kollára. Pravdepodobne preto považovala väčšina z nich za skutočného prvého (a jednoznačne slovenského) veľikána slovenskej literatúry bernolákovca J. Hollého. Pomerne realisticky zhodnotili umeleckú tvorbu L. Štúra a politické presahy v dielach J. M. Hurbana a jeho syna S. H. Vajanského. Literárny talent a veľkosť im však neupierali. Všeobecne najpopulárnejším autorom bol A. Sládkovič s jeho básnickými skladbami *Marína* a *Detvan*. Vyzdvihovaný bol najmä *Detvan*, ktorý už jednoznačne zodpovedal romantickému literárnemu kánonu. Tým, že táto skladba aspoň čiastočne pôsobila ľudovým dojmom, vyhovovala viac alebo menej aj vtedajším maďarským stereotypom o dobrých a lojálnych Slovákoch verných Uhorsku. Netreba zabudnúť, že hlavný hrdina Martin prijal ponuku kráľa slúžiť v jeho Čiernom pluku, zároveň si však vydobyl možnosť zachovať si svoj osobitý ráz, kroj, účes, teda svoju slovenskú identitu. Kombinácia vernosti Uhorsku a zachovanie si vlastnej, hoci aj väčšiemu celku podriadenej slovenskej identity, bola totiž ideálnym riešením pre skoro všetkých spomínaných autorov. Nebol im cudzí ani určitý uhorský, prípadne maďarský národný paternalizmus voči Slovákom a ich kultúre.

O tomto prístupe svedčí aj inauguračná reč D. Bacháta-Dumného z januára 1880, prednesená pri príležitosti jeho zvolenia za člena Kisfaludyho spoločnosti (Kisfaludy Társaság), čo bola prestížna maďarská literárna spoločnosť. Bachát sa stal jej členom v roku 1879 za svoju pôvodnú tvorbu a preklady z maďarčiny do slovenčiny. Vo svojom prejave chcel podľa vlastných slov predstaviť dejiny literatúry „skromného a literárne ešte len dozrievajúceho slovenského ľudu“ (Bachát 1881: 420). Pri *Detvanovi* vyzdvihol autentickosť, ľudovosť a hodnovernosť diela, ktoré dobre odráža mentalitu a zvyky Slovákov. Skladba nemá podľa neho dominantného hrdinu a výraznejší hrdinský čin, veď Sládkovič chcel byť verný charakteru svojho ľudu. Slováci totiž nie sú bojovný národ, ale národ mierumilovný, keď je to nevyhnutné, vedia byť síce dobrými vojakmi, ale najradšej majú tiché a pokojné domáce práce, pri ktorých nemusia opustiť rodné kopce a doliny (Bachát 1881: 447-448). Tento obraz slovenského ľudu (nie národa) zodpovedal nielen romantickým predstavám niektorých slovenských intelektuálov o „holubičích“ Slovákoch, ale svojím spôsobom aj dobovým predstavám, túžbam a očakávaniam tých intelektuálnych predstaviteľov väčšinového národa, ktorí boli ochotní nevidieť za všetkým slovenským len ruskú intrigu a panslavistickú propagandu. Takýmto

430 intelektuálom bol práve Bachátov priateľ I. Gáspár, no ani on si neodpustil kritiku J. M. Hurbana a podľa neho prehnaných národnostných požiadaviek Slovákov.

Zo slovenských autorov vstupujúcich do literatúry v poslednej tretine 19. storočia skoro všetci (s výnimkou Gáspára, ktorý svoje dielo napísal predsa len podstatne skôr ako ostatní) vyzdvihovali predovšetkým básnický talent P. O. Hviezdoslava, ktorý taktiež patril medzi politicky menej exponovaných spisovateľov. Vyhnúť sa však nevedeli ani Vajanskému, ktorého spomenuli neutrálne alebo s narážkami na jeho politickú angažovanosť. Pomerne populárny bol aj J. Kalinčiak s jeho humorom, zemianskym naturelom a záľubou v histórii. V prípade Kukučina vyzdvihovali ľudovosť a objektívnosť, pod ktorou možno rozumieť aj realizmus, hoci tento výraz analyzované štúdie nepoužívali. V jednotlivých textoch je spomenutých veľa mien, ktoré moderné dejiny slovenskej literatúry už neuvádzajú. Išlo hlavne o menej známych autorov štúrovskej generácie alebo autorov zo 17. a z 18. storočia.

V súhrne možno konštatovať, že maďarská čitateľská verejnosť mala v období dualizmu k dispozícii hneď viacero príručiek a štúdií o dejinách slovenskej literatúry. Ich autori mali zväčša slovenský pôvod alebo pochádzali aspoň zo zmiešaného hornouhorskeho prostredia, hoci neskôr si našli svoje miesto aj vo väčšinových uhorských oficiálnych štruktúrach a spoločenských koordinátach. Zároveň väčšina týchto diel zodpovedala myšlienkovým stereotypom, ktoré mala dobová maďarská verejnosť o Slovákoch. Občas sa v nich vyskytli aj chyby a mylné údaje, ale tie nemali zásadný význam a neboli ani tendenčné. Autori využívali informácie z prvej ruky, teda od samotných žijúcich spisovateľov alebo zo slovenských literárnohistorických diel (Tablic, Hurban, Vlček, Škultéty). Tieto prehľady na seba aj čiastočne nadväzovali, čo platí predovšetkým pre Czambela a Pechány. Pechány v roku 1913 už dokázal využiť aj Škultétyho prácu z roku 1911. V poradí prvá prehľadová práca od I. Gáspára však medzi nimi zaznamenala iba minimálny ohlas. Dielo priekopníka maďarskej literárnej slavistiky I. Gáspára z roku 1879 si intenzívnejšie začali všimáť až literárni vedci v 20. storočí (R. Chmel, I. Käfer, L. Sziklay a iní), zostalo tak akýmsi zvláštnym „ostrovom“ nielen v dejinách slovenskej literatúry, ale aj v autorovej tvorbe – čínorodý novinár Gáspár sa po jeho vydaní už danej problematike viac nevenoval. Nie je vylúčené, že príčinou jeho nedostatočnej recepcie pred rokom 1918 bola istá povrchnosť a východiskové popularizačné úsilie.

Literatúra

AZ *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. XV. Magyarország V. Felső-Magyarország (I. rész)*, 1898. Budapest: A Magyar Királyi Államnyomda Kiadása.

ÁBRAHÁM, Barna, 2000. Pechány, Adolf önéletrajza. In PECHÁNY, Adolf. *A magyarországi tótok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, s. 253-254. ISBN 963-9280-06-2.

ÁBRAHÁM, Barna, 2008. Maďarskí Nemci, Tóti, Slovjaci, maďarskí Rusi, Vendi. In ÁBRAHÁM, Barna, ed. *Maďarsko-slovenské terminologické otázky. Pons Strigoniensis Studia*. Pilišska Čaba – Ostrihom: Katolícka univerzita Petra Pázmány, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky a strednej Európy, Výskumná skupina strednej Európy Svätého Vojtecha, s. 67-82. ISBN 978-963-9206-59-5.

BACHÁT, Dániel, 1881. Szládkovics András „Detvan“ czimű költeményéről. *A Kisfaludy-társaság évlapjai. Új folyam* [1879/1880] 15. kötet. Budapest.

- CHMEL, Rudolf, 1972. *Literatúry v kontaktoch*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. ISBN 71-059-72.
- CHMEL, Rudolf, 1973. *Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia*. Martin: Osveta. ISBN 70-047-73.
- DEMEL, József, 2008. „Slovenskí rodáci“ a „štvaví panslávi“. In KOLLAI, István, ed. *Rozštiepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapest: Nadácia Terra Cognita, s. 87-97. ISBN 978-963-06-4237-8.
- GRÜNWARD, Béla, 2011. Felvidék. In HOLEC, Roman – ROMSICS, Ignác, ed. *Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai*. Pozsony: Kalligram, s. 9-126. ISBN 978-80-8101-230-3.
- FÜLÖPÖVÁ, Marta, 2014. *Odvrávajúce obrazy. Vzájomná podoba Maďarov a Slovákov v slovenskej a maďarskej próze 19. storočia*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-3872-1.
- HALÁSZ, Ivan, 2011. *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-808-1014-352.
- HEINRICH, Gusztáv, ed., 1911. *Egyetemes irodalomtörténet IV*. Budapest: Franklin Társulat, s. 385-386, 619-642.
- KÁFER, István, 1984. *Vzájonnosti slovensko-maďarské. Maďarsko-slovenská literárna vzájomnosť*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc. ISBN 963-17-7535.
- KISS, Csaba Gy., 2000. Utószó. In PECHÁNY, Adolf. *A magyarországi tótok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, s. 255-260. ISBN 963-9280-06-2.
- KISS, László, 2005. Kossuth Lajos és szlovák nemzetiségű vitapartnerei. In *Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 32. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből*. Eger: Esterházy Károly Főiskola, s. 83-101. ISSN 1216-4186.
- KOCÁK, Michal, 1968. Jozef Škultéty. In ŠKULTÉTY, Jozef. *Dejiny slovenskej literatúry*. Martin: Matica slovenská, s. 7-21. ISBN 95-001-68.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana, 2005. Benický, Peter. In MIKULA, Valér a kolektív. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 83-84. ISBN 80-7149-801-7.
- MICHÁLEK, Martin, 2005. Socháň, Pavol. In MIKULA, Valér a kolektív. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 504. ISBN 80-7149-801-7.
- SLOVENSKÝ biografický slovník. I. zväzok. A – D*, 1986. Martin: Matica slovenská. ISBN 95-007-86.
- SZIKLAY, László, 1955. *A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre*. Budapest: Irodalomtörténeti Tanulmányok, Művelt Nép.
- SZINNYEI, József, 1890 – 1914. *Magyar írók élete és munkái*. Budapest: Hornyánszky Viktor Akadémiai Nyomdája.
- SZÖNYI, Éva, ed., 2014. *Szinnyei és követői. Id. Szinnyei József halálának 100. évfordulójáról megemlékező centenáriumi emlékkönyv*. Budapest: OSZK – Gondolat – MKE (Nemzeti téka). ISSN 1586-1163.
- ŠENKÁR, Patrik, 2018. *Próza Slovákov v Rumunsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Editura – Ivan Krasko. ISBN 978-973-107-129-9.
- ŠKULTÉTY, Jozef, 1968. *Dejiny slovenskej literatúry*. Martin: Matica slovenská. ISBN 95-001-68.
- TÓTH, Sándor János, 2019. *Sociolingvistika v slovensko-maďarskom kontexte*. Komárno: Univerzita J. Selyeho, s. 12-33. ISBN 978-80-8122-307-5.
- WLACHOVSKÝ, Karol, 2008. Slovo tót v historickom, jazykovom a literárnom kontexte. In ÁBRAHÁM, Barna, ed. *Maďarsko-slovenské terminologické otázky. Pons Strigoniensis Studia*. Pílišska Čaba – Ostrihom: Katolícka univerzita Petra Pázmány Filozofická fakulta, Ústav slavistiky a strednej Európy, Výskumná skupina strednej Európy Svätého Vojtecha, s. 53-58. ISBN 978-963-9206-59-5.

Doc. Dr. Ivan Halász, PhD.

Katedra slovakistiky

Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho

Bratislavská cesta 3322

945 01 Komárno

Slovenská republika

E-mail: halasz@uj.s.sk

Elektronické zdroje

KISS, Lajos, 1996. *Asbóth Oszkár*. Dostupné online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/asboth-oszkar-2DC/eletutja-2DF/>

SZINNYEI, József, 1890-1914. *Magyar írók élete és munkái*. Budapest: Hornyánszky Viktor Akadémiai Nyomdája. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>